

HAUSNER GÁBOR¹**A Zrínyi-életmű modern katonai-szakmai interpretációja:
Perjés Géza Zrínyi-képe****The Modern Military-professional Interpretation of Zrínyi's
Oeuvre: Géza Perjés's Zrínyi-picture****Absztrakt**

A tanulmány Perjés Géza Zrínyi-képének változásait, hadtörténetírói módszereinek fő elemeit, az ezzel kapcsolatban fölmerült vitakérdéseket és legfőképpen azokat az eredményeket mutatja be, amelyek maradandó helyet biztosítanak Perjés munkáinak a Zrínyi-szakirodalomban.

Zrínyi volt Perjés Géza a legkedvesebb hőse, akivel a legtöbbet foglalkozott. Az 1955 és 2003 között eltelt közel ötven esztendőben 25 írást szentelt Zrínyinek. Zrínyi-értelmezésének csúcspontját a Zrínyi Miklós és kora című monográfia első és második kiadása (1965, 2002) fémjelezte.

Perjés Zrínyi-képe újszerű elméleti alapokra (17–20. századi hadtudomány klasszikusai, játék- és döntéelmélet stb.), módszertanra (statisztikai módszerek, kvantifikáció, logikai rekonstrukció) épült. Mindezek erőteljes kánonformáló hatással voltak a Zrínyi-képre.

Kulcsszavak: Perjés Géza, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós, Clausewitz, metódizmus, nacionalizmus-vita

Abstract

The study presents the changes of Géza Perjés's Zrínyi-picture, the main elements of his methods of military history, the controversial issues raised in this connection and, above all, the results that provide a permanent place for Perjés' works in the Zrínyi literature.

Zrínyi was Géza Perjés's most beloved hero, with whom he dealt the most. For almost fifty years between 1955 and 2003, he wrote 25 writings to Zrínyi. The first and second editions of the Zrínyi Miklós and Age Monograph (1965, 2002) were the highlights of Zrínyi's interpretation. Perjés's Zrínyi-picture was based on novel

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tudományos munkatárs – E-mail: hausner.gabor.laszlo@uni-nke.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-5149>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

theoretical foundations (classics of 17th-20th century military science, game and decision theory, etc.), methodology (statistical methods, quantification, logical reconstruction). All these had a powerful canon-shaping effect on the Zrínyi-picture.

Keywords: Géza Perjés, poet and general Zrínyi Mikós, Clausewitz, methodism, nationalism-debate

Perjés Géza saját vallomásai szerint a második világháborúban szerzett élményei, katonai tapasztalatai feldolgozásának szándékával fordult a magyar történelem, a magyar katonai múlt kutatása, feldolgozása felé: „döntő része volt háborús élményeimnek abban, hogy bár 1946 őszén azzal a szándékkal iratkoztam be az egyetemre, hogy szociológus legyek, mégis hadtörténész lettem. Tanulmányaim során ugyanis felvillantak előttem a politika és a háború, valamint a társadalom és a hadsereg összefüggései, és így szélesebb perspektívából kezdtem látni magát a háborút és a katonaságot is... Elkezdtem tehát a hadtörténelemmel foglalkozni. Kézenfekvőnek tűnt, hogy katonai szakmai tudásomat és háborús tapasztalataimat az egyetemen szerzett társadalomtudományi ismeretekkel párosítva, a régebbi hadseregek harcászatával, hadászataival, logisztikájával, szociológiájával és lélektanával foglalkozzam. Így történt, hogyha gyakorlatban nem is folytathattam annyira szeretett hivatásomat, elméletileg és történetileg tovább foglalkozhattam vele, méghozzá olyan gyönyörűséggel, mely átsegített a »másodrendű állampolgárrá válás« keserű élményein. Én így adhattam meg méltó módon a tiszteletet a katonai hivatásnak, a magyar katonamúltnak és azon bajtársaimnak, akik életüket áldozták ezért a hazáért.”²

Kisfaludy András *Dialógusok – Perjés Géza történésszel* című portréfilmjében Perjés egyik beszélgetőtársának, Domokos Mátyásnak azt is elmondta, hogyan esett a választása „a régebbi korokra”, azon belül is Zrínyi Miklósrá. Háborús tapasztalatai, személyes részvétele ugyan a második világháborús magyar katonai szerepvállalás, az események és az okok tisztázására predesztináltak volna, de ez 1945, még inkább 1948 után hosszú ideig olyan tabu témának számított, amellyel saját szavait idézve „jó lelkiismerettel nem lehetett foglalkozni”, éppúgy mint 1848–49-cel, amelynek történetét megterhelte „a marxista bigottéria, a marxista elfogultság”.³ Saját múltja miatt ezért választotta a régiség egy nagy katonai személyiségét, Zrínyi Miklóst.

Perjés első, Zrínyi olvasásáról tanúskodó publikációja 1955-ben jelent meg a *Néphadsereg* című lapban, amelyet több, Zrínyi alapján írott, ugyanott napvilágot látott cikk köve-

² Perjés Géza: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 novemberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/3), 620.

³ Perjés Géza szavai Kisfaludy András portréfilmjében.

<https://www.youtube.com/watch?v=Ytq8iutYKW8>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

tett.⁴ Az utolsó, Zrínyi életművét összefoglaló tanulmánya pedig halálának évében, 2003-ban a Király Béla és Veszprémy László szerkesztette *A magyar hadtörténelem évszázadai* című kötetben látott napvilágot.⁵ A kettő között eltelt közel ötven esztendőben a Perjés-életrajzi bibliográfiájának tanúsága szerint 25 írást szentelt Zrínyinek, ami messze több mint amennyit például a Mohács-kérdésről írt (számításaim szerint ez utóbbiról 16 publikációja jelent meg).⁶

Perjés Zrínyi-értelmezésének csúcspontjait a *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* két kiadásához készített *Zrínyi Miklós a hadtudományi író* című bevezetője,⁷ a *Századok* 1961–62. évfolyamaiban két részben megjelent nagy tanulmánya: *A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita*⁸ és a *Zrínyi Miklós és kora* című monográfia első és második kiadásai (1965, 2002) fémjelezték.⁹ Mindezek erőteljes kánonformáló hatással voltak a Zrínyi-képre, és a kortárs szakmai kritika¹⁰ és az 1945 utáni történetírást mérlegre helyező historiográfiái áttekintések elismerő hangon szóltak róluk.¹¹

Perjés Géza tehát ezen a terepen látszólag kevesebb ellenállásba, meg nem értésbe ütközött, mint a Mohács-kérdés felvetése avagy a Clausewitz-interpretáció során.¹² A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű. Először is, Perjés Zrínyi-képe nem volt teljesen statikus, az eltelt évtizedek során változott. Másodsor, Perjés ezen a területen is főlvállalta az éles vitát, sőt, a kezdetektől maga is kezdeményezte például a metodizmus kérdésében Klanczay Tiborral, utóbb az irodalmi hatás, ahogy ő szerette nevezni „a filologizálás”, a

⁴ Perjés Géza: Zrínyi Miklós a fegyelemről. *Néphadsereg*, 8. (1955) 8. sz. 2.; Uő: A bátorságról. *Uo.*, 11. (1955) 148–149. sz. 5.

⁵ Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós. In: *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Szerk. Király Béla, Veszprémy László. Atlanti Kiadó, Budapest, 2003, 109–122.

⁶ Perjés Géza műveinek bibliográfiája 1950–2005. Összeáll. Andaházi Szeghy Viktor. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 835–850.

⁷ Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 43–91. és 2., bőv. kiad. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976, 7–45.

⁸ Perjés Géza: A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita. I. rész: *Századok*, 95 (1961/4–5). 507–535.; II. rész: *Századok*, 96 (1962/1–2). 25–45.

⁹ Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. és 2. bőv. kiad. Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁰ Rázsó Gyula: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1966/2). 416–418.; Makkai László: Két könyv Zrínyi Miklósról. *Századok*, 100 (1966/6). 1310–1314.; Csapodi Csaba: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 69 (1967/1). 106–107.

¹¹ Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1198.; Nagy László: Hadtörténetírásunk fejlődése a felszabadulás óta. *Uo.* 1212.; Romsics Ignác: Clio bűvöletében. *Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 428., 435.

¹² Olyannyira így tűnhet ez, hogy Illik Péter a 16–17. századi magyar történelemről folyt magyar történeti diskurzus legfrissebb áttekintésében Zrínyi megítélését konszenzusosnak, problémátlannak tekinti, ezért Zrínyi kapcsán vitáról, nézetütközésről nem ír. Illik Péter: *Történések, viták. A XVI–XVII. századi történelemről*. Budapest, 2011, 131.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

„filologizáló-módszer” kérdésében Bene Sándorral szemben.¹³ Harmadszor az általa képviselt felfogás és módszertan belekerült több, tőle függetlenül létrejött, ám az ő felfogását is érintő, kikezdő diszkusszióba (például egyes hermeneutikai, valamint eszmetörténeti indítatású, kontextualista irodalomtörténeti és posztmodern történeti diskurzusokba).¹⁴ Az alábbiakban – ha szükségképpen vázlatosan is –, de igyekszem bemutatni Perjés Zrínyiképeinek változásait, hadtörténetírói módszereinek fő elemeit, az ezzel kapcsolatban fölmerült vitakérdéseket és legfőképpen azokat az eredményeket, amelyek maradandó helyet biztosítanak neki a Zrínyi-kutatásban.

PERJÉS ZRÍNYI TANULMÁNYAI ÉS A MOLNÁR ERIK-VITA

Az 1957-ben a történettudományba az ismeretlenségből (a kórházi segédmunkából) be-robbanó Perjés tehát kényszerűen olyan „semleges” témákhoz próbált nyúlni, amellyel szándéka szerint úgy foglalkozhatott, hogy mint egykori Ludovikás, „Horthysta tiszt” ne kerüljön az ideológiai küzdelmek középpontjába. Így esett a választása Zrínyire, akit a marxista történetírás megpróbált ugyan felhasználni, de még nem sajátította ki teljesen. Ám alig kezdett elmélyülni a témában, az 1956-os forradalom tapasztalatai nyomán ideológiai rendcsinálás kezdődött, amelynek jelszava a nemzeti, nacionalista eszmék elleni harc lett. Ennek eredményeként a korábbi, Mód Aladár és Révai József nevéhez köthető, a függetlenségi harcokat és a függetlenségi eszmét, mint a magyar történelem haladó hagyományát hangsúlyozó történetiszemléletet az 1960-as évek elején fokozatosan leváltotta a Molnár Erik nevével és működésével fémjelzett osztályharcos, a nemzeti szempontokat szándékolatlan háttérbe szorító történeti narratíva (ez volt az úgynevezett Molnár Erik-vita vagy történész-vita).¹⁵ Ráadásul Molnár épp azt a korszakot, a 16–17. századot állította a nacionalizmus elleni harc középpontjába, amelyben Zrínyi is élt és alkotott. Különösen fontos, állította a „burzsoá nacionalizmusról” hozott 1959. évi párhaterőzatról az Akadémián *A nacionalizmus történeti gyökerei* címmel tartott vitauülésén „a ma még nagyon tisztázatlan XVI–XVII. századi magyar fejlődésről vallott nézeteink megtisztítása a még ma is érvényesülő nacionalista maradványoktól”.¹⁶ Molnár a fő hibát későbbi megszólalásaiban is abban jelölte meg, hogy a 16–18. század függetlenségi harcait annyira eltérbe állították, hogy a történetírás sok vonatkozásban a „nacionalista kuruc” felfogás vonalára került, háttérbe szorítva az osztályviszonyok, a nemzetiségi kérdés bemutatását, a nemzetközi

¹³ Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadttörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813. Lásd erről: Hausner Gábor: Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a XVII. századi hadtudományi irodalom. Argumentum Kiadó, Budapest, 2013, 127–129.

¹⁴ Pl. Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadttörténelmi Közlemények*, 119 (2006/1). 126–133.

¹⁵ Lackó Miklós: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája. *Századok*, 142 (2008/6). 1483–1536.; Kende Tamás, Mink András: Proletár – nemzet – köziség. Szemelvények a „baloldal és nemzet” problematikájának eszmetörténetéből. *Beszélő*, 11 (2006/2). <http://beszelo.c3.hu> (Letöltve: 2017. 10. 24.); Óze Sándor: Nemzettudat és historiográfia. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2009.

¹⁶ Lackó: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

haladás szempontjának érvényesítését. (Ez elősegítette véleménye szerint, hogy továbbéljen a régi magyar nacionalista nézetek egy része.) Tagadta a nemzeti érzés szerepét a Habsburg-ellenes harcok esetében, amelyek felfogásában rendi szabadságharcok voltak. Molnár Erik a nemzeti kérdés problémájával szoros kapcsolatban állónak tartotta az abszolutizmus kérdését, s főként a „nemzeti abszolutizmus” fogalmát bírálta „nyilván azért, mert e fogalommal szerinte vagy egy »osztályok felett« álló hatalmat, vagy valamiféle modern nemzetfogalmat csempésztek be a feudális viszonyok közé. Ezért is utasította el az ilyen valóban halovány magyarországi – Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Rákóczi nevéhez kapcsolt – kezdeményeket.”¹⁷ Az a groteszk helyzet állt elő, hogy a rákosista–révaista Mód Aladár lépett fel a „nemzeti” értékek védelmezőjeként. 1963-ban *A hazafias és a nemzeti ideológia* címen rendezett akadémiai vitán a nyitó előadást tartó Molnárt hozzászólásában arra figyelmeztette, hogy nemcsak reakciós örökségünk van, hanem haladó történelmi figuráink is, amire mindig rá kell mutatni.¹⁸

Perjés is hasonló megfontolások, a háborús traumák földolgozása vezette arra a meggyőződésre, hogy szükséges a nemzeti érzés, a hazafiság ápolása, pontos definíciója és ezen fogalmak elhatárolása a nacionalizmustól. A Molnár Erik-vitához *A nemzeti önérzet zavarai* címmel tett terjedelmes hozzászólásában leírja: „a háború után hosszú évekbe telt, amíg valahogyan rendbejöttem magammal, és ki tudtam heverni a személyesen tapasztalt, főleg azonban a háborús bűnösök peréből kibomló szörnyűségeket, és azt a rossz érzést, hogy a magyar nevet ilyen bűnösök mocskolták be. És ez a deprimáltság, ez a csalódás, ez a rossz közérzet még sokaknál megvan...”¹⁹

Perjés Géza Zrínyiről írott szövegei a *Zrínyi Miklós és kora* című, 1965-ben megjelent monográfiáig bezáróan ebben a kontextusban helyezhetők el, hiszen Zrínyi – Perjés felfogása szerint – olyan magyar eszmény, aki a nemzeti lét nagy kérdéseit (nemzeti függetlenség, Habsburg-hűség, a nemzeti hadsereg felállítása, a nemzeti abszolutizmus) fogalmazta meg a maga korában. Csupa olyan kérdést, amely ellen az új, a '60-as évek elején megfogalmazott Molnár Erik-féle koncepció, mint veszélyes, nacionalista csökevény ellen harcot indított. A nemzeti elkötelezettségű Perjés Zrínyivel foglalkozva tehát szembetalálta magát a nemzeti eszme ellen a történettudomány területén indított kommunista támadással, legjobb szándéka ellenére mégiscsak oppozícióba került és vitára kényszerült. A „marxista csalafintaság” (ez Perjés kifejezése) ellen kezdetben a katonai-szakmai interpretációt állította csatasorba. Első tanulmányaiban Zrínyi hadtudományi elveinek modern interpretációját végezte el. Az 1957-ben a Zrínyi Honvéd Kiadónál megjelent *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* című kötetben Markó Árpáddal dolgozott együtt, aki a prózai munkák általa 1939-ben már sajtó alá rendezett szövegét és hozzá írt jegyzeteit adta át, míg a *Zrínyi Miklós és kora* című bevezető tanulmányt Benczédi László írta, Perjés Géza pedig

¹⁷ Uo.¹⁸ Kende, Mink: i. m.¹⁹ Perjés Géza: A nemzeti önérzet zavarai. (Gondolatok a nacionalizmus-vitához.) *Látóhatár*, 17 (1967/7–8). 685. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

tanulmányában a *Zrínyi Miklós, a hadtudományi író* címen boncolgatta a hadtudomány 17. századi állapotának problematikáját. A 45 előtti „polgári” hadtörténetírás nagy alakja, az egykor MTA-tag Markó Árpád ezredes visszaemlékezéseiben megfogalmazott ítélete szerint: „mind a két tanulmány olyan érdekes és értékes, hogy e könyvtől függetlenül is marandó értékű hadtudományi értekezés.”²⁰ Ezen felül Perjés jegyezte az 1957-es Zrínyi-kiadásban a *Tábori kis tracta* és a *Vitéz hadnagy* keletkezéstörténetét és modern szempontú értékelését tartalmazó fejezetet.

Perjés későbbi hadtörténetírói módszereinek és Zrínyi-képének több eleme is fellelhető már ebben az első jelentős írásában. Mindenekelőtt ilyen a szélesebb kontextusba helyezés, jelen esetben a kor hadtudománya legfontosabb problémáinak (az állandó hadsereg, a taktika fejlődése, a kiképzés, a várharc, az irodalmi hatás, a metodizmus) a bemutatása a nemzetközi katonai szakirodalom (Montecuccoli: *Ausgewählte Schriften*, Wien, 1900; Jähns: *Geschichte der Kriegswissenschaften*, Leipzig, 1889, Clausewitz: *Vom Kriege* és Delbrück: *Geschichte der Kriegskunst*, Berlin, 1920) felhasználásával, amit követ Zrínyi ezekről a kérdésekről vallott nézeteinek az összegzése. Ez utóbbi kapcsán a magyar hadtörténetírói hagyományhoz (Rónai Horváth Jenő, Markó Árpád) visszanyúlva kitér eredetiségének, hadtudományi forrásainak és idegen mintáinak végül a művek kánonjának problémájára, majd a mindezek alapján kijelöli Zrínyi helyét az egyetemes és a magyar hadtudományban ekként: „Zrínyi Miklós, mint gyakorlati harcász, mint törökverő hadvezér, korának egyik legkiemelkedőbb katonai személyisége volt. Az Európát fenyegető török veszedelem feltartóztatására többet tett és többet áldozott nagynevű nyugati hadvezér-társainál, bár az európai harcászati irodalmat nem gyarapította nagy elméleti taktikai művekkel. Mint stratégia korának legjobbjai között foglal helyet, anélkül azonban, hogy újjító lett volna. Ugyanakkor nem érthetünk egyet a korábbi hadtörténelmi irodalomban kifejtett olyan nézettekkel, amelyek Zrínyit a harcászat elméletében, a kiképzésben és a hadseregszervezésben egyaránt korát megelőző hadtudósnak tekintették. Európai viszonylatban is kimagasló hely illeti meg azonban Zrínyit, mint katona-pszichológust és katona-filozófust. Mint katona-politikus sem maradt el korának legkiemelkedőbb szakemberei mögött... Zrínyi Miklós katona-lélektani eszméinek méltatására a *Vitéz hadnagy* bevezető tanulmányában részletesen kitérünk. Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy a háború lélektani vonatkozásainak hozzá hasonló mélységű meglátásával legfeljebb Tolsztoj Leónál találkozhatunk. Katona-filozófusi értékeire már Markó Árpád is rámutatott. Amint láttuk a szerencse kérdésénél valóban a háború legmélyebb bölceleti problémáit ragadta meg, s oly biztos kézzel és érzékkel tette azt, hogy méltán állíthatjuk Clausewitz-cel egy sorba. További érdeme, amely kortársai fölé emeli és a hadtudományban tisztas helyet biztosít számára az, hogy a hazafiasságot a győzelem egyik legfontosabb tényezőjének tekinti...”

A magyar hadtudományban a Zrínyit megillető helyet talán fölösleges is méltatni – az annyira szembeszökő. Ő az első magyar nyelvű hadtudományi író, az elméleti alapvető, a

²⁰ Markó Árpád: Életem a történettudomány szolgálatában. In: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései. I. S. a. r. Kincses Katalin Mária. HM HIM, Budapest, 2014, 224.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

magyar katonai nyelvezet megalapítója. Jelentősége a magyar hadtudományban ugyanaz mint Apácai Csere Jánosé a természettudományban és a filozófiában.”²¹

Az alapvetően katonai-szakmai interpretáció mögött felsejlik Perjés társadalomtudományi érdeklődése, pszichológia iránti fogékonysága (a Pázmány Péter Egyetem Szalai Intézetében kapott indíttatás). Legfontosabb állításai a későbbi munkáiban kiteljesedő Zrínyi-képének is alapkövei. Ezek: 1. Zrínyi kiváló katona volt, aki szerette és értette is a harcot, a háború lényegét, 2. hadtudományi szempontból Zrínyi fő műve a *Tábori kis tracta* és az *Áfium*, 3. Zrínyi fő forrása ezekben saját katonai gyakorlata és élménye, és nem a „másodharmadrendű kompilátorok, Machiavelli-vulgarizátorok”, mint a Zrínyi-kutatás vélte, amely „túlzottan nagy jelentőséget tulajdonított annak a hatásnak, amelyet Zrínyit az olvasmányai alapján érte”, 4. Zrínyi hadtudományi szempontból legértékesebb gondolatait a bátorság-félelem kérdésével és a szerencse-problematikával kapcsolatban fogalmazta meg; ezek Clausewitz felfogását előlegezik, azzal állíthatók párhuzamba.

Mint látható, Clausewitz már Perjés legelső Zrínyi-értelmezésében hivatkozási pont. Hadtudomány-fogalma később is Clausewitzét követi, amennyiben a hadtudományt egy korszak katonai gyakorlata lenyomatának tekinti, amely stratégiai, taktikai kérdésekkel, a hadsereg és a háború politikai, gazdasági és morális összefüggéseivel foglalkozik. Ez az álláspont lesz a kiindulópontja későbbi – de már ekkor felsejlő – ellentétének a Zrínyi prózai műveiben újabb eszmei-politikai-irodalmi hatásokat felismerő irodalomtörténeti diskurzusokkal, hermeneutikai megközelítésekkel.

Zrínyi-képének még egy fontos és állandó elemét kell megemlíteni, amit már az 1957-es tanulmány is deklarált: nemzeti elkötelezettségét, morális töltöttségét – Perjés nem hagy kétséget felőle, hogy számára Zrínyi a hazaszeretet és a hazafiság történelmi példája.

Perjés az 1961–1962-ben a *Századokban* megjelent *A „metodizmus” és a Zrínyi–Montecuccoli vita* című úttörő dolgozatában a Zrínyi-kiadáshoz írott bevezetőben már érintett hadtudományi problémát, a metodizmus-kérdését fejtette ki részletesen. Látszólag szűk hadtudományi kérdést tárgyal, valójában azonban éles vitát folytat nem csak az előd, Rónai Horváth Jenő hadtörténész úgynevezett „metodizmus” elméletével, hanem a mögötte álló, romantikus-nacionalista történetfelfogás '50-es évekbeli újraéledésével, újraélesztőivel.

Rónai Horváth Jenő honvéd százados, 1889-ben Zrínyi Miklós hadtudományi elveiről tartott akadémiai székfoglaló előadásában²² Zrínyi hadművészeti nézeteinek méltatását abba a nemzeti, Habsburg-ellenes narratívába illesztette, amelynek paradigmatiszma tételét: „Zrínyi mint stratégiai újjító nevezetes tünemény a maga korában, s elméleti ellentéte Montecuccolinak, ki egy tudós hadtani munkában állítja össze egy elmúlt kor katonai bölcsességét” Salamon Ferenc dolgozta ki, s amelyet Pauler Gyula *Zrínyi Miklós és*

²¹ Perjés: i. m. (1957) 89–90.

²² Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2 (1889/1). 1–19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Montecuccoli Raymond című, a kiegészés esztendejében megjelent invenciózus tanulmánya kapcsolt össze véglegesen a Zrínyi–Montecuccoli vitával.²³

Rónai Horváth Zrínyi és Montecuccoli ellentétének hadtudományi magyarázatot adott. A Napóleon utáni idők legjelentősebb katonai elméletírójának, Carl von Clausewitznek a háborúról írott művén (*Vom Kriege*, Berlin, 1832–1834) alapuló, a 19. század közepén felbukkant metodizmus elméletet innovatívan a 17. századi hadviselésre alkalmazva, Montecuccoli ténykedésében és műveiben a merev előírásokat követő, „torz” elveket valló metodista hadviselési mód elemeit (a tétovázó, a csatákat és döntő ütközeteket kerülő hadviselést, a várak és erődök stratégiai szerepének túlbecsülését stb.) látta diadalra jutni, akit ezért a metodizmus 17. századi fő képviselőjének nevezett. Vele szemben Zrínyi aktív katonai működése és a munkáiban megfogalmazott nézetek „ma – a nagy napóleoni háborúk, a német–francia és orosz–török háborúk után is – csonkítatlan értékkel bírnak, s melyek még valószínűleg hosszú időközön át érvényben fognak maradni.” Ezek közül, mint korát megelőzőt, kiemelte Zrínyinek az erők koncentrálásáról, a gyors és merész hadműveletekről, illetve azok eredményeinek kiaknázásáról vallott nézeteit, valamint az élelmezés, ellátás megoldásának és a magyar hadügy megreformálásának tervét.²⁴

Ezzel szemben Perjés tanulmányában a Hans Delbrück német hadtörténész kezdeményezte úgynevezett stratégiai vita²⁵ irodalmát áttekintve, meggyőzően bizonyította, hogy a kora újkori hadviselésben nem létezett metodista hadviselési mód, s Montecuccoli 1661–1664. évi magyarországi, valamint Franciaország elleni 1672–1675 közötti hadjáratait, stratégiai elveit és török elleni terveit elemezve leszámolt a Zrínyi–Montecuccoli vita romantikus-nacionalista felfogásával, rámutatva kettejük hadtudományi elveinek számos rokon vonására, ellentéteik politikai természetére.²⁶

Perjés Géza írásának igazi célpontja nem is annyira Rónai Horváth 19. századi felfogása, mint Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának 1954-ben megjelent első kiadása volt. Ebben az '50-es évek ideológiai elvárásainak közegében született biográfiában Klaniczay Rónai Horváth metodizmus elmélete alapján értelmezte a Zrínyi–Montecuccoli vitát, és a *Vitéz hadnagy* „haladó katonai elveit” a metodista hadviselési módhoz viszonyította.²⁷ Perjés súlyos bírálatát Klaniczay utóbb elfogadta, monográfiája 1964-ben megjelent, jelentősen átdolgozott második kiadásában átírta a vitatott részeket és törölte a metodizmussal kapcsolatos korábbi fejtegetéseit.

Már a metodizmusról szóló tanulmány írásakor világossá vált Perjés számára, hogy Zrínyiről írni csak úgy lehet, „ha a kor természeti, földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyaiból kiindulva” felvázolja a kor háborúinak képét. Ez neki való feladatnak bizonyult, a

²³ Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886.²413–415.; Pauler Gyula: Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond. *Budapesti Szemle*, új folyam, IX (1867). 3–4.

²⁴ Rónai Horváth: i. m.

²⁵ Delbrück, Hans: Nachtrag. Über den Gegensatz der Ermattung- und Niederwerfungstrategie. In: *Uö: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte*. IV. Bd. Berlin, 1920.

²⁶ Perjés: A „metodizmus”... i. m. (1962) 25–44.

²⁷ Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 470–472.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Szalai oldalán nyert társadalomtudományi ismeretek és érdeklődés kiváló alapot nyújtott ehhez. Az 1965-ben napvilágot látott *Zrínyi Miklós és kora*ban erre vállalkozott. A monográfiában rendszerbe foglalta és kiteljesítette az előző munkáiban Zrínyiről kifejtett elképzeléseit, amit kiegészített a 17. század gazdasági, társadalmi, hadügyi viszonyainak széles tablójával. A komplex feldolgozás, a következetesen érvényesített hadtörténeti szempont és az agrártörténeti, statisztikai módszerek tették lehetővé Perjés Gézának, hogy a nacionalizmusról folyó viták kellős közepén elkerülje az ideológiai csapdákat, és maradandó, máig forgatott és idézett alapmunkát tegyen le az asztalra. Az elkészült mű azonban burkoltan, de határozottan reflektál a kor hazai történettudományi diskurzusára. Mindenekelőtt Benczédi Lászlónak az 1957-es *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* kiadásában a Perjés tanulmánya előtt álló *Zrínyi Miklós és kora* című írására.²⁸ Zrínyi-monográfiájában Benczéditől nagyon erőteljesen eltérő képet fest Zrínyi politikai törekvéseiről. Benczédi Zrínyije „a következetes függetlenségi szemlélet alapján eljutott az önálló nemzeti királyság meghirdetéséig, és azt az önerejű felszabadulás katonai szükségleteként a nemzeti abszolutizmus programjával kapcsolta egybe... A török elleni függetlenségi harc hazai talajra helyezésével és a nemzeti abszolutizmus követelésével Zrínyi az oszmán hódítók elleni küzdelmet – úgy, ahogy az a központosított erdélyi fejedelemség által vezetett Habsburg-ellenes nemzeti mozgalomnál megvalósult – közelebbi és távolabbi vonatkozásban egyaránt a társadalmi előrehaladás ügyével kapcsolta össze... Mindez nem azt jelenti, hogy Zrínyi a nemzeti abszolutizmus programjának meghirdetésével szembekerült nagybirtokos érdekeivel és cselekvésben, érzelmileg az elnyomott osztályokkal azonosult. Távol állt attól, hogy Dózsa szerepét vállalja. A központosított nemzeti királyság, amelyet Zrínyi elképzelt, maga is csak feudális alapokon jöhetett volna létre, sem népuralmat, sem a polgári erők azonnali felülkerekedését nem jelentette volna... Zrínyi koncepciója volt az a szélső határ, ameddig a nagybirtokos arisztokráciából valaki egyáltalán eljuthatott.”²⁹

Benczéditől és Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának az előző évben megjelent második kiadásában foglaltaktól³⁰ eltérően Perjés könyvében „tagadta, hogy Zrínyi nézetei és törekvései a kuruc mozgalmat előlegezték volna. Tézise szerint az erdélyi fejedelemséggel kapcsolatos országgyesítő tervei meghiúsulása után a költő és hadvezér ismét Habsburgok felé fordult és a törökkel szembeni védekezés állt törekvéseinek középpontjában.”³¹ Zrínyi a gyakorlati politikus és katona Perjés szerint Béccsel összhangban járt el, „elméleti műveiben viszont a magyar függetlenséget hirdette. De hogyan is lehetett volna ez másként? Béccsel szembeszállni, tőle elszakadni már a török miatt sem lehetett. Tehát nem maradt más választás, mint vele együttműködni. Magyarország önállóságának kivívására csak akkor kerülhetett sor, ha a két ellenség közül legalább az egyik kiesett”.³² Perjés a

²⁸ Benczédi László: *Zrínyi Miklós és kora*. In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 7–42.

²⁹ Benczédi: i. m. 26–30.

³⁰ Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. 2., átdolg. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

³¹ Romsics: i. m. 435.

³² Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 273.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

korszakkal kapcsolatban sok vitát kiváltott politikatörténeti kérdésekről (például a Habsburg-központosítás, abszolutizmus magyarországi politikájának értékelése) reális, elfogultságoktól és szélsőségektől mentes képet adott.

A monográfia maradandó értéke azonban nem Zrínyi politikai programjának, hanem a 17. századi magyar hadviselés és hadügy, Zrínyi katonai tevékenységének, hadászati elveinek és írói életműveinek újszerű bemutatásában rejlik. Ezen kérdésekben már a kortárs bírálók szerint is „új, lényeges vonásokkal gazdagította... a Zrínyi képet.”³³ Mik ezek az új vonások, amelyeket kiemelhetünk fél évszázad múltán is? Elsőnek talán Zrínyi végvári harcainak részletekre kiterjedő rekonstruálását kell említeni levelei alapján, másodsorra a *Szigeti veszedelem* katonai tanúságainak (a várvívás menete katona-lélektan stb.), olvasatának fölfedezését, harmadjára Zrínyi helyének kijelölését a kor hadtudományában, s ennek részeként a metodizmus kérdés és az 1662. évi Zrínyi–Montecuccoli vita természetének tisztázását, végül az 1661–1664. közötti hadjáratok eseményeinek, köztük Zrínyi katonai teljesítményének bemutatását és elemzését. És ne felejtjük, 1965-ben egy tudományos-ismeretterjesztő műfajú könyvben először olvasható a nagyközönség érthetően a 17. század agrártermelési, népesedési, közigazgatási viszonyairól, a végvárrendszer működéséről, a korabeli magyar katonaság állandó és ideiglenes elemeiről, regularitásról és irregularitásról!

Ami a Zrínyi-monográfia forrásbázisát (irodalomjegyzékét) illeti: a korábbi munkáiban hivatkozott hadtörténeti, hadtudományi szakirodalom (Montecuccoli, Clausewitz, Delbrück, Jähns stb.) kibővült a kortárs magyar, osztrák-német és francia történeti, agrár-, éghajlat-, népesedés-, politika- és diplomáciatörténeti források és feldolgozások egész sorával (közöttük 1962–1963-ban megjelentek is vannak). Ez összefügg azzal, hogy Perjés módszertana is gazdagodott: 1957-től az MTA kutatói státuszában a Statisztikai Hivatal Könyvtárába, a történeti-statisztikai kutatócsoportba került, s 1963-tól sorra jelentette meg ilyen tárgyú közleményeit, ebből az évből való például a *Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a XVII. század második felében (1650–1715)* című korszakos kismonográfiája. A statisztikai módszerek, a kvantifikáció ettől kezdve fontos helyet kaptak Perjés munkásságában. 1967-ben egy vita hozzászólásában ezt meg is fogalmazta: „a stochasztikus összefüggések matematikai kifejezése beláthatatlan lehetőségeket rejt magában a társadalomtudományokban. Amennyiben ugyanis a matematikai statisztika módszerei alkalmasak arra, hogy a társadalmi élet rendkívül bonyolult összefüggéseit leképezzék, sőt annak kifejezésére is, hogy az *a* előzmény *b*, *c*, *d*, *e* stb. következményei milyen valószínűségi szinten realizálódnak ... akkor a történeti kutatás klasszikus általánosítási folyamatai eddig nem látott biztonsággal és pontossággal mehetnek végbe... az eddig csak verbálisan kifejtett és esetleg csak a hipotézis szintjén feltett, verifikálatlan törvényszerűségek bizonyos valószínűségi határok között egzakt megfogalmazást és bizonyítást nyerhetnek.”³⁴

³³ Rázsó: i. m. 416.

³⁴ Perjés Géza: Hozzászólás Elekes Lajos referátumához. *Századok*, 101 (1967/6). 1234–1235.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Emellett az 1965-ös Zrínyi-könyvben tűnik fel először egy másik kedvelt módszere a logikai konstrukció, a tények bizonyos katonai, hadtudományi stb. elv szerinti rendezése. Így rekonstruálja például Zrínyi végvári harcait, mondván: „A forrásanyag szűkössége nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy ne foglalkozzunk végvári harcaival. Eljárásunkban újfent azt a módszert követjük, hogy a hiányos, szétszórt adatokat bizonyos elvi szempontok alapján rendezzük, és így próbáljuk összeállítani a végső képet.”³⁵ E módszer korszerűségét jelzi, hogy 1955–1956-ban jelentek meg Londonban Alfred Higgins Burne művei a százéves háborúról és Agincourt-ról, amelyben megfogalmazta az „Inherent Military Probability” elméletét, amely szerint a terep, a létszámviszonyok, időjárási, technikai viszonyok és feltételek ismeretében, a katonai logika, a hadtudomány eredményeinek felhasználásával utólag megalkothatók az események koherens elbeszélései.³⁶

Természetesen lehetnek és voltak is kritikai észrevételek a munka egyes állításaival szemben (például Zrínyi politikai programjának eltérő megítélése, ezzel összefüggésben „az utolsó száz nap” elnagyolása, a költő-hadvezér családi életének, a kor kulturális viszonyainak kimaradása a képből, avagy a magyar katonai fejlődés elmaradásának Perjés által adott magyarázata) – mindez azonban ma sem von le semmit értékéből.³⁷ Mi sem bizonyítja értékállóságát, maradandóságát jobban, mint az, hogy az Osiris Kiadó Monográfiák sorozatában 2002-ben újra megjelentette az addigra már a könyvtárak polcainál is eltűnt kötet második kiadását.

Igen sokatmondó Perjés előszava ehhez a második kiadáshoz: „újra olvasva könyvem 1965-ben megjelent első kiadását, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a kép, amit Zrínyi személyiségéről, valamint politikai, hadvezéri és hadtudósi tevékenységéről megrajoltam, a lényegét illetően nem szorul változtatásra.”³⁸ Az eltelt időben napvilágot látott források és kutatási eredmények alapján csupán két pontban látott szükségesnek és tett változtatást. Az egyik R. Várkonyi Ágnes '70-es évekbeli kutatásai nyomán vált szükségessé, amelyek feltárták a Rajnai Szövetség török ellenes európai összefogási terveit és gyakorlati lépéseit és ezekben Zrínyi aktív, kezdeményező szerepét.³⁹ Ennek alapján Perjés arra a meggyőződésre jutott, hogy a Porta szükségesnek tartotta a preventív háborút, ehhez kapóra jött neki, hogy a kelet-magyarországi megyékben az elégedetlenség hatására megerősödött a hódolási szándék.

Várkonyi kutatásai tehát a török vezetők döntésének újragondolására készítették Perjést, annál is inkább, mert a könyve két kiadása között eltelt időben érdeklődése a viselkedéstudományok (játék- és döntésemélet, szervezéselmélet stb.) felé fordult, és meggyőződésévé vált, „hogy a történettudomány nem zárkozhat el eredményeik, főleg azonban szemléletük és módszerük alkalmazása elől”. Már az 1989-ben megjelent *Esterházy Pál*

³⁵ Perjés Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 99.

³⁶ Burne, Alfred Higgins: *The hundred Years War*. London, 1955.; Uő: *The Agincourt War*. London, 1956.

³⁷ Makkai: i. m. 1313–1314.

³⁸ Perjés: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 7.

³⁹ R. Várkonyi Ágnes: *Török világ és magyar külpolitika*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

Mars Hungaricus kiadáshoz készített Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború című bevezető tanulmányában megfogalmazta: „Az említett tudományok eredményeinek figyelembe vételével egy szilárd elv mindenképpen kimondható: nem létezett, mert nem létezhetett a történelem folyamán olyan közösség, társadalmi vagy politikai csoportosulás, államszervezet, melynek működésében ne érvényesült volna a célokat és eszközöket mérlegelő, azokat egymáshoz rendelő racionalitás, egészen pontosan korlátozott racionalitás. Ha viszont így van, akkor elfogadhatatlan az a történésgyakorlat, mely azzal tér ki a török politikai és katonai döntések vizsgálata elől, hogy azokat egyedül a nyers, parttalan, irracionális hódításvágy motiválta, következésképp vizsgálatra nem is érdemesek.

Az említett szemlélet és módszer helyességének belátása és elfogadása után a török források hiányosságaiából adódó nehézségek bizonyos fokig legyőzhetők... Arról van szó ugyanis, hogy miután a viselkedéstudományi kutatások szerint az emberi döntések a környező világ adatait magában foglaló belső modellben mennek végbe, el kell fogadnunk, hogy a Porta vezetői is ilyen belső modellből kiindulva mérlegelték a politikai, gazdasági és katonai tényezőket, az egyes alternatívákat és azok következményeit. A fő kérdés, a legfontosabb kutatási cél tehát ennek a belső modellnek a rekonstruálása.”⁴⁰

A másik pont, ahol utólag kiegészítette Zrínyi-értelmezését legalább ennyire jellemző Perjés hadtörténetírói módszereinek, felfogásának változására: „A másik problémakör, melyben módosítanom kellett könyvem szövegét, Zrínyi „szerencse”-fogalmához kapcsolódik. Könyvem megírását követően kezdtem foglalkozni a valószínűségelmélet történetével és Clausewitzcel. E kutatások során ismertem fel, hogy Zrínyi „szerencséje” azonos a valószínűségelmélet „véletlenjével”. Zrínyi kortársa, Pascal, a valószínűségelmélet matematikai és filozófiai megalapozója felismerte, hogy a világban a valószínűség törvényei uralkodnak, és hogy az emberi döntés nem más, mint a valószínűség mérése, mérlegelése. Ha Zrínyi mindezt nem is fogalmazta meg így – a valószínűség kifejezést nem is használja –, de kétségtelen, hogy megérezte: a háborúban nem érvényesül a szigorú kauzalitás, hanem az eseményeket a szerencse, a véletlen befolyásolja, és a hadvezér döntéseiben nem támaszkodhat a formális, hanem csakis a valószínűségi logikára. A háború valószínűségi, stochasztikus természetének ez a Zrínyi által történt megérezése, sejtése ölt azután szilárd teoretikus formát Clausewitz elméletében.”⁴¹

Perjés Géza 1965 után kezdett el foglalkozni mélyebben Clausewitzel és a Mohács-kérdéssel (1966-tól Clausewitz fordításával, 1971-ben jelent meg *Az országút szélére vett ország a Kortárs* című folyóiratban). Zrínyiről ezt követően majd csak a '80-as, '90-es években jelennek meg újabb írásai: 1989-ben a már említett bevezető tanulmánya Esterházy Pál *Mars Hungaricus*ához, majd 1990-ben a *Hadtörténelmi Közlemények* lapjain a *Karddal és tollal szolgált a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél* című és 1997-ben ugyancsak a *Hadtörténelmi Közlemények*ben (amelynek szer-

⁴⁰ Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború. In: Esterházy Pál *Mars Hungaricus*. S. a. r. és ford. Iványi Emma. Bevez. és szerk. Hausner Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989, 26.

⁴¹ Perjés: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad., 2002) i. m. 7–8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

kesztőbizottsági tagja is volt) egy újabb vitacikke: *Az interdiszciplinaritás védelmében Vita Bene Sándorral*.⁴²

Úgy vélem, hogy Clausewitz stúdiumai nyomán Clausewitz központi helyre került Perjés világmagyarázataiban, így Zrínyi-értelmezésében is. Ennek tudható be, hogy álláspontja az irodalomtörténészekkel, az újabb hermeneutikai, eszmetörténeti megközelítésekkel az 1990-es évekre egyre merevebbé vált. Perjés éles hangú vitacikkben reflektált az 1990-es években elindult új irodalomtörténeti diskurzusra, amely Zrínyi morális felfogását a kor politikával foglalkozó libertinus gondolkodóinak műveivel, 1660-as évekbeli tevékenységét pedig a műveiből feltároló heroikus életfelfogással kapcsolták össze. Már korábban is megfogalmazott álláspontjára jellemzően, a filologizálás és az irodalmi hatás túldimenzionálásának tudta be, hogy Zrínyi morális felfogását, a véleménye szerint a katonai gyakorlat szülte etikai nézeteit a kor politikával foglalkozó libertinus gondolkodóinak műveivel hozzák összefüggésbe. Vitacikkének záró mondatai jól jellemzik Perjésnek Zrínyiről és a hadtudományról vallott álláspontját: „csak azt ajánlhatjuk az... irodalomtörténész kollégáknak – írta –, hogy Zrínyinek különösen a *Vitéz hadnagyban* kifejtett gondolatait önértékük szerint, a hadtudomány saját jogán, mint sui generis katonai igazságokat kezeljék. Hisz ő maga kizárólag katonai munkának tartotta saját művét, amint erről ajánlása tanúskodik... Miért kell mást kiolvasni a műből, mint ami benne van?”⁴³

Ez utóbbi dilemma feloldására csak a 20. század végi eszmetörténeti alapozású kutatások, a hadtudományi irodalomról kialakult diskurzus teremtette meg a lehetőséget. Éppúgy történelmietlen lenne ezt Perjés Géza fejére olvasni, mint a posztmodern szkepszist számon kérni rajta.

ÖSSZEZÉS

Zrínyi volt Perjés Géza legkedvesebb hőse, akivel a legtöbbet foglalkozott, a róla írott munkái legimmanensebben hordozták saját világnézetét, a nemzeti múlttól, a történelemtől, hadtörténelemtől és a (had)történetírás módszereiről vallott mindenkori felfogását. Perjés Zrínyi-képe újszerű elméleti alapokra, módszertanra épült, s téves, amit a Mohács-vitát összegezve Erős Vilmos állított, miszerint Perjés „megrekedt az európai történetírásban már régen kezdetlegesnek tekintett politikai eseménytörténetnél, esetenként heroizálásnál, a nemzeti múlt dicsőítésénél, amihez képest mégiscsak modernebb léptékű az európai viszonyokat is figyelembe vevő, kritikus múltszemlélet”.⁴⁴ Perjés Géza Zrínyi írásai ma is forgatandó alpművek, s meggyőzően igazolják R. Várkonyi Ágnes ítéletének helyességét: „Ha a történetíró munkájának maradandó értéke a folytathatóságban rejlik, ak-

⁴² Perjés Géza: Karddal és tollal szolgálta a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103 (1990/4). 121–128.; Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813.

⁴³ Perjés: Az interdiszciplinaritás védelmében. i. m. 810–811.

⁴⁴ Erős Vilmos: A Mohács-vita. *Magyar Szemle*, új folyam, XXIII (2014/5–6).

http://www.magvarszemle.hu/cikk/a_mohacs_vita (Letöltve: 2018. 06. 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

kor Perjés Géza életműve az utóbbi fél század magyar történetírásának egyik legjelentősebb részét alkotja.”⁴⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Benczédi László: Zrínyi Miklós és kora. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 7–42.
2. Burne, Alfred Higgins: The hundred Years War. London, 1955.
3. Burne, Alfred Higgins: The Agincourt War. London, 1956.
4. Csapodi Csaba: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 69 (1967/1). 106–107.
5. Delbrück, Hans: Nachtrag. Über den Gegensatz der Ermattung- und Niederwerfungstrategie. In: Uő: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. IV. Bd. Berlin, 1920.
6. Erős Vilmos: A Mohács-vita. *Magyar Szemle*, új folyam, XXIII (2014/5–6). http://www.magjarszemle.hu/cikk/a_mohacs_vita
7. Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119 (2006/1). 126–133.
8. Hausner Gábor: Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a XVII. századi hadtudományi irodalom. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerk. Veszprémy László.) Argumentum Kiadó, Budapest, 2013.
9. Illik Péter: Történészek, viták. A XVI–XVII. századi történelemről. Budapest, 2011.
10. Kende Tamás, Mink András: Proletár – nemzet – közig. Szemelvények a „baloldal és nemzet” problematikájának eszmetörténetéből. *Beszélő*, 11 (2006/2). <http://beszelo.c3.hu>
11. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
12. Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. 2., átdolg. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
13. Lackó Miklós: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája. *Századok*, 142 (2008/6). 1483–1536.
14. Makkai László: Két könyv Zrínyi Miklósról. *Századok*, 100 (1966/6). 1310–1314.
15. Markó Árpád: Életem a történettudomány szolgálatában. In: Tudós és katona. Markó Árpád visszaemlékezései. I. S. a. r. Kincses Katalin Mária. HM HIM, Budapest, 2014, 103–232.
16. Nagy László: Hadtörténetírásunk fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1205–1215.
17. Őze Sándor: Nemzettudat és historiográfia. (Sziget sorozat) Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2009.
18. Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta. *Századok*, 101 (1967/6). 1185–1204.
19. Pauler Gyula: Zrínyi Miklós és Montecuccoli Raymond. *Budapesti Szemle*, új folyam, IX (1867). 3–42.

⁴⁵ R. Várkonyi Ágnes: A történetíró bátorsága. (Bevezetés) In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám

20. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest, 1957, 43–91.
21. Perjés Géza: A metodizmus és a Zrínyi–Montecuccoli vita. I. rész: *Századok*, 95 (1961/4–5). 507–535. o.; II. rész: *Századok*, 96 (1962/1–2). 25–45.
22. Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.
23. Perjés Géza: A nemzeti önérzet zavarai. (Gondolatok a nacionalizmus-vitához.) *Látóhatár*, 17 (1967/7–8). 683–704.
24. Perjés Géza: Hozzászólás Elekes Lajos referátumához. *Századok*, 101 (1967/6). 1234–1235.
25. Perjés Géza: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976.² 7–45.
26. Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64 es nagy török háború. In: Esterházy Pál Mars Hungaricus. S. a. r. és ford. Iványi Emma. Bevez. és szerk. Hausner Gábor. (Zrínyi-Könyvtár III.) Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989, 25–99.
27. Perjés Géza: Karddal és tollal szolgálta a hazát. Gyakorlat, elmélet, katonai etika és hazafias érzés Zrínyinél. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103 (1990/4). 121–128.
28. Perjés Géza: A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 novemberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/3). 570–638.
29. Perjés Géza: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110 (1997/4). 797–813.
30. Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. (2. bőv. kiad.) Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
31. Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós. In: A magyar hadtörténelem évszázadai. Szerk. Király Béla, Veszprémy László. Atlanti Kiadó, Budapest, 2003, 109–122.
32. Rázsó Gyula: Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1966/2). 416–418.
33. Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekin-téssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
34. Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. *Had-történelmi Közlemények*, 2 (1889/1). 1–19.
35. Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886.²
36. R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. (Gyorsuló idő.) Magvető Kiadó, Budapest, 1975.
37. R. Várkonyi Ágnes: A történetíró bátorsága. (Bevezetés) In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005. 7–9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.8

2019. XII. évf. Különszám
